

Запитання для самоперевірки

1. Розширити основи типології культури.
2. Досягнення та недоліки масової культури.
3. Особливості взаємодії тоталітарної та демократичної культури.
4. Поняття «субкультури» та «контркультури» у вивченні соціокультурної динаміки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Культура. - Ростов - на - Дон, 1998.
2. Енциклопедичний словник культурних досліджень. М., 1997.
3. Культура. Хх століття. Енциклопедія. У 2 т. - Санкт -Петербург, 1998.
4. Гуревич П.С. Культурологія. Навчальний посібник. - М., 1996.
5. Гуревич П.С. Філософія культури. Підручник для студентів гуманітарних університетів. - М., 1995.
6. Радугін А.А. Культурологія. - М., 1997.
7. Культура 1 з Анселіна Корусані / Наулко Б.1. що шч. - К., 1993.
8. Лотман І.А. Статті про типологію культури. - Тарту, 1973.

3.3. Культура, антропологія, соціум (Віра Аксьонова)

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю боротьби за соціокультурну єдність держави, громадянського пошуку орієнтацій особистості у соціумі в контексті методологічних та інформаційно - аксіологічних змін, що отримало назву «громадянської мирної революції» у процесі взаємодії влади і суспільства в результаті справедливого електорального (національного) спілкування. На межі тисячоліть актуалізується філософське дослідження соціокультурного простору, оскільки дух посттоталітарної доби України, пов'язаний з трансцендентним контекстом таких ключових понять як «антропологічні цінності», «софократія», «розумне буття», «українська політична нація», «патріотизм», «націоналізм», «націоналізм». Існує велике поле проблем, вирішення яких може бути знайдено лише культурологією, так як ця наука займається вивченням культури як надскладного системного об'єкта, що складається з безлічі підсистем, як глобального феномену, з самого початку антропологічне пов'язаного з розвитком людини. Культура – це певний спосіб організації людської діяльності, система матеріальних і духовних цінностей та соціокультурних норм, а також процес самореалізації та розкриття творчого потенціалу особистості й суспільства у різноманітних формах життя.

Сьогодні існує ціла сукупність наук – філософія, історія, антропологія, соціологія, які досліджують культуру у різноманітних аспектах. Однак, це не вирішує проблему розуміння її як цілісності, так як кожна наука розглядає

культуру під власним кутом зору і застосовує для її вивчення тільки її притаманну методику дослідження. Саме з цим пов'язане існування величезної кількості дефініцій культури, які відображають тільки її іманентні власні моменти. Накопичення іншими науками знання про культуру часто-густо важко поєднати один з іншим, тому що ні один з них крім філософії, не володіє атрибутом системності і носить уривчастий характер.

Сприйняття світу людини має бути не в якості стихійного навантаження гуманітарної освіти, а як результат цілеспрямованих зусиль самих людей щодо вдосконалення і перетворення того, що надано людині природою. Культура, породжена прагненням людини шукати сенс життя і діяльності, спочатку пов'язана з людиною і поза зв'язку з нею не існує. Культура виконує в суспільстві певні функції. Гуманістична, або людинотворча функція – «виховання, вирощування, обробіток духу», за Цицероном, «cultura animi», спрямована на перетворення багатства сукупної людської історії у внутрішні надбання особистості, що є умовою розвитку її сутнісних характеристик. Функція історичної наступності (інформаційна) «відповідає» за трансляцію соціального досвіду. Завдяки цій функції кожне покоління людей починає свій шлях розвитку, будучи збагаченим досвідом попередніх поколінь. Семіотична, або знакова, функція – одна з найважливіших, тому що без вивчення відповідних знакових систем неможливо оволодіти досягненнями культури. Регулятивна (нормативна) функція пов'язана з регулюванням різних видів суспільної і особистої діяльності людей, вона підтримується мораллю та правом. Адаптаційна функція проявляється в ефективному пристосуванні індивіда до вимог суспільства, придбання ним необхідного набору соціальних рис, що формує в нього відчуття ментальної безпеки та комфорту. Комунікативна функція культури полягає в тому, що вона виступає в якості основного засобу спілкування між людьми, так як втілює в собі об'єктивний зміст епохи, а також особистісні переживання, погляди і окремі позиції суб'єктів. Більше того, культура й існує саме як момент комунікації, діалогу, де проявляються не тільки її потенційні смисли, а й формуються нові, одразу непередбачувані.

Культурологія як предмет духовної синергії, де його прихильність до антропологічно - філософського знання саме і виявляє активність тих молодих патріотів, що в перспективі майбутнього стають успішними фахівцями, щоб подолати той рівень стереотипізації духу малоросійської меншовартісності еволюційним шляхом переосмислення власних знань, оскільки це відповідає часу цивілізаційно - європейських перетворень на зламі тисячоліть. Культурологія виявляє співвідношення понять «націотворення» та «цивілізованість посттоталітарної доби в Україні» як базових концептів у трансцендентному контексті метафізики та діалектики філософського відображення пасіонарності національної ідеї, що відображає її протилежність убогої, але від того не менш небезпечної, ідеї агресивних прихильників вульгарного - атеїстичного, примітивного та механістичного перетворення соціуму. Саме тому обсяг теоретичних знань з метафізики історії є

узагальненням культурологічних проблем саморегулювання етносоціальних процесів в Україні, сприяє розумінню нового аспекту державотворення, як соціального і громадянського - цивілізаційного виміру значущості дослідження етносоціального простору у постнекласичному контексті проблеми свободи цивілізованого націотворення.

Істотне значення має антропологічний підхід, онтологічне пов'язаний з аналізом успішної соціокультурної діяльності, з метою досягти її комунікативно-цивілізаційного результату. Духовний «прибуток» вищих ідеалів є максимально ефективним засобом отримання найважливіших цінностей буття, виявленням метафізичних критеріїв інформаційної культури, як постнекласичного осмислення розподілу ролей влади, суспільства, особистості. Людина засвоює дух патріотизму, оскільки саме на межі тисячоліть актуалізується осмислення етносоціального простору посттоталітарної доби в історії України. У трансцендентному контексті постнекласичного пізнання духовної активності народу виявляється його прихильність до творчого розуміння антропологічно - історичного досвіду, цивілізованих патріотів, які в перспективі майбутнього стають громадянами за європейським мисленням, долаючи рівень стереотипів духу малоросійської меншовартості, якій треба рішуче відкинути еволюційним шляхом власних знань та громадянської позиції. Це відповідає часу сучасної цивілізації та європейських перетворень на зламі тисячоліть.

Аналіз літератури. Соціокультурний вимір засвідчує те, що міжнаціональне спілкування в Україні є властивістю складних антропологічних сентенцій в обрядах оновлення історіософської комунікації і власної футурологічної самоідентифікації українства як європейської політичної нації (Г. Сковорода, 1983, «Вірші. Пісні. Байки. Трактати. Листи»; Т. Шевченко, 1989, «Кобзар»). Важливе місце відіграє козакофільська концепція розуміння корифеями проблеми українського буття. Творчість М. Гоголя (М. Гоголь, 1989, «Тарас Бульба», « Як посварилися Іван Іванович с Іваном Никифоровичем», 2009, «Видання Миколи Гоголя в Україні. 1831–1923: Науково-допоміжний бібліографічний покажчик»; В. Розанов, 1990, «Чому не вдался пам'ятник Гоголю?»). Творчість корифеїв обумовила інтеграцію козацького духу в антропологічний процес становлення національної ідеї, що сприяло усвідомленню громадянської свободи в «сім'ї великій, вільній, новій» (« Кобзар», 1989). Спадщина Т. Шевченка та І. Франка («Одвертий лист до галицької молоді», 1990) виявила себе як духовне підґрунтя української нескореної політичної нації, що поступово долає багаторічні етносоціальні страждання напівколонізованих автохтонів та нацменшин. За європейським сенсом буття антропологізм впливає на традиції «гетьмансько - козацького типу європейської цивілізації». Козакофільські інтенції пасіонарних еліт українського націотворення перехреснюються із антропологічним змістом комунікативного дискурсу І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Шелінга, Ю. Габермаса тощо, у тлумаченні спадщини яких проблема антропологізації етносоціального буття осмислюється у громадсько-соціальних вимірах політичного дисидентства (В.

Гавел, 1991, «Заочний допит»; Дж. С. Мілль, 2010, «Національність, представницьке врядування»; А. Міхнік, 1995, «Оксамитова революція»; Х. Ортега-і-Гасет, 1965, «Бунт мас»; Б. Антоненко-Давидович, 1993, «Там, де тіні забутих предків»; П. Григоренко, 1984, «Спогади»; О. Тихий, 1990, «Про рідний донецький край»; В. Чорновіл, 2003, «Твори»). Українська інтелігенція перманентне висловлювала свою опозиційність до імперської Росії. На межі ХХ - ХХІ століття її патріотичні дії суттєво впливали на відродження «гетьмансько - козацького типу цивілізації». Становлення шляхетної козацької думки є специфічним втіленням в антропологічну парадигму принципів футурологічного становлення феноменології національного духу, що модифікується ще з античних часів (Платон, 1986, «Діалоги»; О. Лосєв, 1986, «Вступна стаття до «Діалогів» Платона»).

Еволюційно-антропологічні відтворення цивілізованої особистості обумовлюють державно - саморегулятивний сенс дії нескорених українських патріотів, зокрема у діаспорі (В. Вернадський, 1990, «Українське питання та російське суспільство»; Д. Донцов, 1926, «Націоналізм»). Національне виховання, що фондоване на засадах лише однієї течії боротьби за національно-державницьку ідею, не може стати органічним компонентом усіх ланок та форм соборної антропологізації системи громадського порозуміння в Україні. (А. Шептицький, 1991, «За єдність святої віри, церкви і нації»). Антропологізм патріотичних намірів торкається філософських аспектів герменевтики, семіотики (символ і значення), синергетики, оскільки відтворюється дух інформсоціуму (В. Аксьонова, 2015, «Український дух, як феномен патріотизму в контексті парадигми комунікативного суспільства»; Є. Бистрицький, 1997, «Конфлікт культур та філософія толерантності. Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби»; Є. Борінштейн, 2005, «Самореалізація особистості в українському суспільстві, що трансформується»; В. Воронкова, 2009, «Синергетична методологія соціального управління»; І. Зеленько - Розумівський, І. Скловський, 2019, «Проблеми оновлення політикуму в руслі софократії (з досвіду відтворення цивілізованого патріотизму в Україні»; В. Кізіма, 2003, «Ідея та принципи постнекласичної освіти»).

Праці патріотичної спільноти гуманізують в соціумі дух софократії. Світоглядна методологічна тенденція історіографії постнекласичної доби бере за основу повороту до нового мислення поняття «софократія», як синергії плюралізму думок в соціокультурному контексті метафізики історії (Є. Борінштейн). Зокрема, во всіх діалектико - соціокультурних ракурсах найбільш епістемологічне цю тезу наповнює розуміння понять «загального» та «відмінного», «можливого» та «дійсного» в концептах діалектики історії та метафізики історії (О. Шморгун, 2014, «Етнонаціональний вимір антикризової моделі розвитку та Україна. Ліберальна версія європейського державотворення. Європейський Захід проти Сходу»; О. Халапсіс, 2017, «Філософія та геополітика Миколи Данілевського»; І. Скловський, О. Халапсіс, 2010, «Специфіка дослідження націогенезу в контексті постнекласичної метафізики

історії»). Євроінтеграційний досвід збагачує дух надії українського соціуму, особливо після електоральної революції буття (2019 р.), що здійснилася в площині української ідеї. Наприклад, прихильники постнекласичного тлумачення цієї дилеми в душі соціокультурного антропологізму критикують стереотипи вульгарного соціологізму навіть у геополітичному вимірі на шляхах пошуку толерантності тощо (А. Бойко, Є. Борінштейн, М. Пальчинська). У цих творах викладено головний сенс українського буття у посттоталітарну добу, мотивування принципів націонал-патріотичних традицій (В. Аксьонова, 2011, «Міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства»). Прогнозування українського шляху державотворення оберігає суспільство від соціальних ризиків, від впровадження гуманістичних принципів та норм культури толерантності, що часто-густо залишається на рівні теоретико-пізнавальних припущень, і це – у кращому випадку. На межі століть постнекласичний дискурс, вплинувши на розвиток сучасного патріотизму цивілізованої особистості в процесі взаємозбагачення європейськими цінностями має соборні перспективи налагодження взаємовідносин між Сходом і Заходом, формуючі культуру толерантності під час становлення української політичної нації. Цей феномен обумовлює надію цивілізованого відновлення України на шляху розвитку європейського типу держави, права, сім'ї, суспільства, освіти, попри охлократично-олігархічних перешкод тощо (В. Ворніков, 2018, «Конвенціональна модель самореферентного суспільства майбутнього»). В історіографії через визначення контексту націотворення висвітлюється суперечливість процесів пошуку сенсів буття; О. Халапсіс, 2017, («Дзеркало Кліо: Метафізичне дослідження історії») Аналіз етнополітично - локального процесу у темпоральному аспекті некласичної та постнекласичної антропології історії формує критичне розуміння класичних і постнекласичних версій тлумачення поняття «свободи дії» історичних персонажів, політичних течій (Є. Борінштейн, В. Плавич, І. Скловський).

Остаточний етимологічний сенс метафізики історії, як міждисциплінарної науки, ще формується на початку ХХІ століття, як пошук носіями ідеї соборного порозуміння, щодо етноконфесійних цінностей та ноосферно - парадигмальних підстав антропологічних процесів буття; торкається відходу від принципів доби «бунту мас» (Х. Ортега – і - Гасет) у напрямку гуманістичних обривів. Дух історичного компромісу Сходу і Заходу є найважливішим підґрунтям та джерелом формування характерів європейських патріотів – громадян, прихильників «націоналізму парламентського типу» з присутньої йому толерантністю до громадян – співвітчизників будь-якої етнічної або етноконфесійної приналежності.

Владі, що реформується, треба зрозуміти вислів англійського мислителя ХІХ століття Дж. С. Мілля про те, «що великі справи не робляться маленькими людьми». Цим афоризмом мислитель пояснював духовно-світоглядну кризу, а саме те, що молоді інтелігенти, коли не бачать сенсу бути носіями «бунту мас», стають справжніми прихильниками цивілізаційних змін.

Криза інтелектуальних цінностей потребує активізації всіх складових духовно-сенсового наповнення потенціалу громадської динаміки, що викликає необхідність постнекласичного осмислювання головних напрямків етносоціального простору (В. Андрущенко, 2006, «Організоване суспільство. Проблема організації суспільної саморегуляції в період радикальних трансформацій в Україні на межі століть: Досвід соціально-філософського аналізу»; В. Кремень, 2007, «Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум»; М. Михальченко, 1998, «Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів»). Філософське розуміння сенсу етносоціального простору дозволяє осмислити глибинні причини передчасних хворобливих і болісних феноменів соціокультурного життя, які можуть призвести до тимчасового краху соціального романтизму, навіть серед прихильників суверенітету України (І. Курас, 1993, «Федерація чи унітарна держава?»).

Соціокультурний простір через національну ідею у творчості українських корифеїв відроджує етносоціальний сенс гуманітарної освіти, де ключовим є поняття «дух гетьмансько-козацького товариства». Саме неперервна філософська освіта обумовлює не лише проблеми, але і пошуки та перспективи їх вирішення на філософемах добра і ненасилля (З. Атаманюк, Є. Борінштейн, М. Музиченко, С. Наумкіна, В. Попков.). Так, Є. Борінштейн, наприклад, аналізує у своїх статтях та монографіях ті еволюційні зміни у протиборстві Добра і Зла, що проходять у всіх сферах суспільно - культурного життя України, включаючи гуманітарну освіту.

У новій історіографії України постнекласична метафізика та діалектика історії потребує якісного перегляду дослідницьких установок. У підручниках деяких авторів, наприклад, концептуально недостатньо аргументовані проблеми щодо минулого, сьогодення, майбутнього України. Зокрема, деякими авторами навчальних посібників проголошені суперечливі судження, щодо нібито «висвітлення питань, що фальсифіковані офіційною радянською історіографією», але ця теза виглядає дуже декларативно, без необхідної соціокультурної конкретики. Іноді в цих дослідженнях немає жодного слова про альтернативні опозиційні сили, про постнеокласичне чи ноосферно - екологічне осмислення метаморфоз буття, а ні про співвідношення націонал-демократичного і націоналістичного рухів, у тому числі, української, кримсько - татарської, єврейської, російської течій опозиційного руху в Україні, або про налагодження соборного взаємозв'язку різних національних угруповань як нескореної політичної нації (Ф. Турченко, П. Панченко та ін. Новітня історія України. Ч.2., 1995). Нема такого визначення а ні під час порівняння загальних, специфічних фактів, а ні одиничних феноменів, які мають дуже впливовий сенс на альтруїстично - патріотичний розвиток альтернативного громадського життя. Також не можна ігнорувати дух важливої теми морального впливу видатних педагогів і філософів у часи переформатування «радянського кризового соціуму». Чесність і порядність професійної вимогливості до себе і інших є складовими взаємної відповідальності за майбутнє України, вимагає від дослідників - сучасного покоління українських філософів звернути увагу на

досвід видатних попередників (П. Могила, Г. Сковорода, М. Гоголь, Т. Шевченко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Вернадський) [6; 23].

Організаційні відносини, наприклад, у колективі навчального закладу, створюють сприятливі можливості для наукової діяльності у дусі ноосферно - парадигмальних новацій, виховання патріотичної відповідальності за стан справ на Батьківщині у майбутніх спеціалістів, що були притаманні життю і творчості видатних філософів, педагогів у минулі часи (В. Сухомлинський, 1976, «Вибрані твори: У 5- ті т.»). Тому у гуманітарній освіті необхідно доторкнутись до долі таких постатей, знаних у цивілізованому світі, як В. Гавел, або В. Сухомлинській, В. Чорновіл та А. Міхнік, які відверто оголосили своє бажання «жити не за брехнею». Так, наприклад В. Чорновіл, виявив себе відвертим носієм пасіонарності національної ідеї, лідером ліберально-демократичного руху суверенної України, який попри репресії з боку тоталітарного політичного режиму намагався еволюційно зміцнити її соборність та подолати ризики регіонального відчуження Сходу і Заходу за допомогою стратегії територіального федералізму [5; 9; 14; 20; 22].

Завершуючи історіографічний аналіз антропологічних проблем, зокрема, етносоціальних, пов'язаних з культурологією, як спеціальною філософською наукою, приходимо до розуміння її суперечливого сенсу в світі та в Україні. Тому що без використання основних положень діалектики та постнекласичної метафізики історії будь-які конвенціональні моделі вирішення етносоціальних конфліктів лише поверхово торкаються до розуміння їх сутності. Необхідно зауважити, що метафізика історії теж ще знаходиться в стадії концептуального становлення. Але в основі постнекласичних методологічних новацій поки ще не має поглиблених філософських обговорень, щодо аналізу парадигмального протистояння вульгарному соціоцентризму представників різних методологічних течій. До основних філософських концепцій культури відносяться наступні:

1. Античність

В давнину для людини реальне життя не було чимось відмінним від міфологічного уявлення світу. Стародавні релігії були політеїстичними (політеїзм — віра у багатьох богів). Люди спілкувалися з богами так само, як один з одним. Міфологічне мислення як форма колективної свідомості становить величезний прошарок культури, є культурною реальністю і, водночас, містить уявлення про культуру у древніх. У цьому випадку сприйняття культури включало в себе поклоніння, шанування, культ.

Аналоги слова «культура» існували в багатьох мовах: китайською мовою — «жень» і «вень» означало виховання шляхетної людини, у давньоіндійській літературі говорилося про «дхармашастру» (вчення про життєві правила поведінки й обов'язки правдивого віруючого).

Давньогрецькі філософи Платон, Протагор, Полібій і китайський філософ Сима Цянь вважали культуру частиною божественної природи і її виявом. Подібно будь-якій живій істоті, культура народжується, живе і вмирає, а етапи її розвитку нагадують зміну пори року. Традицію такого розуміння

культури пізніше зберігають деякі арабські вчені. Так, історик і філософ Ібн-Халдун стверджував, що повний цикл розвитку культури відбувається протягом 120 років, після чого стара культура буває «переможеною» іншою, сильнішою культурою (частіше за все — культурою кочовиків). Цей напрямок отримав назву «культурного натуралізму». Для нього характерні: перенесення рис природи на культуру, обожнювання культури у всіх її виявах, в тому числі у формі державної влади, ідея циклічності розвитку культури.

Формуються наступні поняття: «*Пайдейя*» — вихованість, освіта, що спирається на традиції; «*Техне*» — майстерність, практична діяльність, спрямована на покращення навколишнього світу; «*Етос*» (VI–V ст. до Р.Х. в філософії піфагорійців, Сократа й Аристофана) — «людина вихована», що відповідає Красі та Силі як складових Космосу, є вірним громадянином, займає своє місце у світі.

Римський державний діяч, письменник Марк Порцій Катон (234–149 рр. до Р.Х.) написав трактат про «агрикультуру» — догляд за ділянкою землі, що передбачає також душевне ставлення до землі. Марк Туллій Цицерон (106–43 рр. до н. е.) під словом «культура» розумів покращення духовності людини. Він заклав основи концепції *humanitas* — «людська гідність», характерна риса римського етносу, яку можна досягти тільки після тривалої праці, являє собою сукупність таких рис, як політична зрілість, почуття обов'язку, ораторське мистецтво, розвинутий художній смак і творчі здібності.

2. Середньовіччя

У середньовічній Європі утверджується християнство — монотеїстична релігія (монотеїзм — віра в одного бога). Воно об'єднало у собі і світогляд, і філософію, і етику, і правові норми, підпорядкувало собі науку, освіту, мистецтво. Відповідно проблеми культури висвітлювалися у працях філософів-богословів. Значно змінюється розуміння культури. Визнається, що світ створений єдиним Богом (ідея креаціонізму). Окрім тілесного, земного світу існує також «град небесний», духовний, трансцендентний, де людина знаходить повноту своєї сутності. У світі діють закони, непідвладні людському розумінню — Бог як вищий Розум та Справедливість. Особливого значення набуло поняття «культ» — здатність людини розкрити свій творчий потенціал в любові до Бога. На відміну від античності, де під «культурою» розуміли дотримання та виховання космічної гармонії й порядку та подолання обмеженості людської натури, постійне духовне покращення людини. Особливого значення набуває книга, головним чином, Біблія. Для Августина Блаженного «без віри немає знання, немає істини». Світова історія за Августином Святим є результатом божественного визначення земного буття. «Гріховному» світському граду він протиставляє «град божий», утверджуючи, таким чином, пріоритет церкви.

Спробу поєднати аристотелізм і християнство здійснив католицький богослов Тома Аквінський. Основний принцип його філософії — гармонія віри і розуму, оскільки розум здатний раціонально довести існування Бога і розбити заперечення проти істин віри. В розробленій ним системі поєдналися, не

змішуючись, філософія і теологія, держава і церква, громадянська і християнська добродетель. Якщо в попередню епоху під культурою розумілося виховання міри, гармонії й порядку, тепер — подолання обмеженості, гріховності, постійне духовне вдосконалення людини. Потреба осмислення власної суті, свого місця в оточуючому світі набуває форму індивідуальної сповіді (наприклад — «Сповідь» Августина Аврелія). Тома Аквінський у своєму вченні поєднує античну філософію (концепцію Аристотеля) й християнське світосприйняття (ідеї Августина Аврелія). Він обґрунтовує нове поняття художньої краси: матеріально гарна форма є вираженням духовних переваг.

3. Епоха Відродження

Відбувається перехід від традиціоналізму як фундаментального принципу існування попереднього типу культури, що було засновано на міфологічній свідомості, до персоналістичного типу. Формуються науки, що спрямовані на вивчення проблем людини — *studia humanitatis*. Праця художника ототожнюється з творчою силою Бога.

Епоха Відродження утверджує гуманістичний ідеал. Культура уявляється мислителю Відродження результатом вільної творчої діяльності людини. Свобода і творчість як принципи людського співжиття протиставляються середньовічній ієрархії, підлеглості церкві. Дж. Манетті пише трактат «Про гідність і довершеність людини», спрямований проти Папи Інокентія III, Джованні Піко делла Мірандола створює «Промову про гідність людини». Вільна творчість і гідна поведінка стають обов'язковим змістом морально-етичних міркувань і концепцій епохи.

4. Епоха Просвітництва

Принципово по-новому культурний досвід минулого і сучасності, причини виникнення і шляхи розвитку культури переосмислюються у XVIII ст. Просвітництвом. Епоха прагне до цілісного сприйняття культури людства, розуміючи її як продукт діяльності людського розуму. У ряді праць поняття «культура» і «природа» протиставляються. Так, Жан-Жак Руссо вважає природу продуктом довершеного божественного розуму, а культуру — недосконалого людського розуму, негативно ставиться до культурного прогресу. Усуненню опозиції «культура»-«природа», пошуку шляхів їх гармонічного поєднання присвячені роботи І. Канта (1724–1804). За Кантом, причиною виникнення культури є суспільна сутність людини. Філософ виділяє дві реальності: світ природи (тваринного начала, зла, жорстокості) і світ свободи (людини, культури, моралі). Перетинаються і примиряються два протилежних начала в уявленнях про прекрасне й у творенні прекрасного, що власне і є метою культурної діяльності. В етиці Кант вводить категоричний імператив, тобто обов'язкове і безумовне моральне правило, всезагальний закон поведінки, який долає і виключає будь-який компроміс з проявами зла.

Вчені вісімнадцятого та початку дев'ятнадцятого сторіччя часто ототожнюють культуру з цивілізацією і протиставляють природі. Так про

людей, яким бракує елементів «високої культури» говорять як про «природних», віддаючи їм роль носіїв «низької» культури. Подібне визначення культури було розкритиковане за намагання придушити «людську природу».

До другої половини XVIII сторіччя належить діяльність німецького філософа й історика Й. Г. Гердера. Для Гердера культура є наслідком здатності людини до творчої і розумової діяльності, яка знаходить вираз у історіософському розумінні мови, а також у науці, ремеслі, мистецтві, державі, релігії, сім'ї. Гердер вперше визначив культуру як необхідну і невід'ємну реальність софіологічного тлумачення європейського розвитку, стверджуючи, що некультурних народів взагалі не існує. З позицій європоцентризму він порівнює «більш культурні» і «менш культурні» народи. Рівень культури філософ пов'язує з прогресом освіти. У роботі «Про походження мови» (1772) Гердер пов'язує появу мови нібито з фізіологічно закладеною у європейської людині здібністю до мислення, тому у розвитку мови вбачає прогрес культури. Він одним з перших зацікавився вивченням національних культур як форм існування світової гармонії. Гердер виділив етапи, через які має проходити національне відродження: I — вивчення історії, етнографії, II — формування національної літературної мови, III — виникнення національних політичних організацій, боротьба за незалежність.

Остаточно опозиція «природи» і «культури» знімається в концепції Абсолютного розуму філософом Г. Гегелем (1770–1831), для якого «культура є... звільнення і робота вищого звільнення», що розуміється як поетапний рух від природної безпосередності до вищої духовності. Історія людства за Гегелем є сходи вгору, по яких людина, звільняючись від невігластва, підіймається шляхом пізнання абсолютного духу. Гегель, як об'єктивний ідеаліст зводить культуру до духовного розвитку людства, розуміючи творчість як діалектичне сходження духу від об'єктивного до суб'єктивного.

5. Українська філософія Нового часу

Українська філософія Нового часу починається під впливом інноваційного підходу до античної культурної спадщини Г. Сковороди, який намагався прив'язати слов'яноцентризм до європейських культурних традицій. В першій половині XIX ст. з'явилися принципово нові роботи вченого М. Я. Данилевського, дослідника структури та сутності культури. У книзі «Росія й Європа» він висунув концепцію «замкненого (локального) розвитку культур». Кожний народ, за Данилевським, створює специфічну систему цінностей. Вироблена ним культура нібито слабо контактує з іншими культурами, протидіючи проникненню в її «тіло» чужорідних елементів. Данилевський створив «систему типів» людства. Він писав, що є народи, віддані ідеї державності, а є такі, яким вона чужа. Є люди, які сповідують ідеали лицарства, честі, а є їх антиподи — хитрі, брехливі, «безпринципні торгаші». Народи Сходу, на його думку, створили вишукану, але малорухому, споглядальну культуру, яка з покоління в покоління механічне відтворює саму себе. На Заході була створена динамічна прагматична культура, спрямована

лише на утилітарне перетворення природи, людини і суспільства. Ідеї Данилевського згодом сильно вплинули на українське тлумачення культури ХХ століття.

Виникнення української культурологічної думки пов'язане з діяльністю Кирило-Мефодіївського братства. Народи України, на думку Т. Шевченка, мають цілісне розуміння власної етносоціальної різноманітності та соборності тощо. Статуті Братства, у відозвах «До братів українців», «До братів росіян», «До братів поляків», в творах його фундаторів — Т. Шевченка («Кобзар»), М. Костомарова («Думки про історію Малоросії», «Дві руські народності»), П. Куліша («Повість про український народ») — відстоюються ідеї культурної самобутності слов'янських народів, їх права на вільний розвиток, гарантований вільним союзом слов'янських республік. Значний внесок в розвиток культурологічної думки зробив видатний історик М. Драгоманов (1841–1895). З позицій порівняльної історично-філософської методології, М. Драгоманов виступав проти малоросійсько - хutorянського типу етнографізму, висував ідеї вільного сполучення народних традицій у національну культуру, просякнуту загальнолюдськими цінностями.

Цілісну концепцію історії української культури висунув вчений М. Грушевський (1866–1934). Вона базувалася на тезах самобутності і самостійності української культури, що стала підґрунтям діяльності УНР. Одним з перших він піддав сумніву і критиці теорію «єдиної монолітної культури Київської Русі», доводив існування різних етноплемен ще за епохи трипільської культури. Не протиставляючи українську і російську культури, він все ж вважав першу більш близькою до європейської культури. Найґрунтовніше самобутність та самодостатність української культури була подана І. Огієнком в книзі «Українська культура» (1918), разом із викриванням міфу про двоєдиність української та російської культур. У брошурі «Наука про рідномовні обов'язки» (1935) І. Огієнко приймає за головну ознаку культурної ідентичності мову, підкреслює роль формування єдиної для народу літературної мови. І. Огієнко заклав поділ культури на матеріальну і духовну, при цьому важливіша роль відводилася саме духовній, до якої відносив розвиток науки, віри, переконань, звичаїв, етики тощо.

6. Сучасне розуміння культури на межі ХХ — ХХІ ст.

Культура розглядається як система життєвих орієнтацій людини, це сфера духовної, ціннісної, комунікативної організації суспільства, яка визначає норми поведінки, мислення, почуттів різних верств населення і націй в цілому. Посттоталітарна доба яскраво відображує етносоціальний простір, що виявляє дух освітнього пізнання, але потребує більш ретельного аналізу постнекласичної інтерпретації структурних елементів української політичної нації у дусі гоголівської термінологічно-метафізичної символіки (оповідання «Тарас Бульба»). Цей твір є необхідним для адекватної оцінки герменевтичного тлумачення понять «патріотизму», «націоналізму», «національного-нігілізму». «Тарас», «Остап», «Андрій», «Янкель» символічно відображають дух яскравого опредметнення надзвичайного сенсу національного буття через три

соціокультурні потоки (слов'яно - православний, західно - християнський, іудео - мусульманський), оскільки субстанційні засади упродовж тривалого часу в Україні не мали загальноприйнятого та інноваційного вдосконалення державно-політичного, громадянського, етносоціального, комунікативно-професійного життя (Є. Борінштейн, І. Скловський). Культурно - історичні пошуки в умовах військового протистояння здійснюються патріотами з надією на філософський Дух гуманістичної культури «фаустівської людини», що зумовлює потреби у метафізичному і гуманістично – сократівському підході до антропоцентричних вимірів становлення політичної нації. Метафізика історії є необхідним носієм розробки сучасної європейської культурної парадигми (О. Халапсіс) [21].

На основі футурологічного аналізу політичних обривів України, з позицій «сім'ї великій, вільній, новій», сучасна культурологія намагається осмислювати навіть кризу моральних орієнтирів, що нерідко пов'язана з рівнем інформаційно-комунікативного самопізнання як духовних монад, так і проявів громадських суперечок у процесі становлення політичної нації. Це, у свою чергу, гальмує практичне втілення нових, поки ще досить абстрактних, підходів до пошуку сучасних онтологічних скрижалей духа істини, часто - густо перекреслюючи спроби вульгарно - соціологічного тлумачення практики націотворення, щоб не було «міни сповільненої дії», й не стільки під російську, або польську, скільки під «історичну свідомість нашої молоді». Так само, не можна подолати комплекс духовної меншовартості, коли поважні історики чи етнополітологи ігнорують іноді навіть і «Києво-Руський», і гетьмансько-козацький, і власний успішний досвід української ідентичності. Наприклад, коли УРСР стає одним із засновників ООН, витримавши всі негаразди «гібридного» протистояння імперським амбіціям.

Відновлення української державності у кінці ХХ століття, як виявлення духу софократії на межі тисячоліть, зумовило необхідність соціально-гуманітарного реформування освіти з метою її системного і парадигмального перетворення на один із впливових філософських засобів цивілізованого націотворення. Майстерності, неперервної загальної та професійної освіти, допомагають курси та спецкурси з філософських дисциплін, етики та естетики, теорії української та зарубіжної культури. Сьогодні політична ситуація ускладнюється недостатнім усвідомленням правлячим класом та опозиційними елітами суперечливості глобальності і глибини протистояння між носіями так званої «ліберально – демократичної» та соціал – демократичної течії в Україні, кволих спроб реформування кризового пострадянського суспільства, або слабого гальмування проявів позаекономічного примушення тощо. Процеси реформування суспільства, що здійснюються часто - густо стихійно, навіть за суб'єктивним нерозумінням основних принципів кадрової політики, доповнюються іноді ігноруванням неминучості громадського обговорювання нових стратегій внутрішньої та зовнішньої політики, прогнозування ризику прорахунків регіональної політики тощо. Політичні введення нового змісту софократії, а також методів навчання і професійної підготовки обдарованої

молоді, повинні відповідати новим глобальним антропологічним завданням системи становлення політичної нації в Україні. Тоді суспільство частіше має шанувати своїх інтелектуальних лідерів. Антропологічні цінності культурології базуються на оптимальному розумінні сенсу буття, завдяки якому затверджується не схематизм «гвинтика», а шанобливе і дбайливе ставлення до людини як божої істоти, суб'єкта націотворення, як до справжнього члена патріотичної спільноти. Цілісність Бога у монотеїзмі є історичним фактом, наслідком усвідомлення історичним народом цінностей соціокультурного буття. Його суто виховна та громадська цілісність закладена в розуміння саме трипостасної природи Слова, та пов'язана з усвідомленням Його, як Керманіча, Судді, Батька, Всюдисутнього, Всемогутнього, тобто Всевишнього - носія діалектики «універсальної любові» (Я. Корчак, О. Лосєв, Г. Сковорода, П. Юркевич).

Під час становлення посттоталітарної влади у середовищі провідних педагогів та філософів України відбулося більш - менш повне усвідомлення того, що традиційна система гуманітарної освіти не може забезпечувати потреби сучасної молоді лише у викривленій формі етнічного націоналізму. На початку 1990-х років в Україні з'являється велика різноманітність моделей та концепцій «нової» гуманітарної освіти. Однак, вони, недостатньо адекватно відображали прагнення українців відтворювати демократичне громадське суспільство інтелектуалів, патріотів та професіоналів, зокрема у дусі розумного сполучення ідеї федералізму та досвіду унітаризму, централізму та децентралізму. «На даному етапі однаково небезпечними, - за думкою І. Кураса, одного з відомих етнополітологів, лідерів соціал-демократичного руху, - являються вимоги ... федералізації України та категоричні заборони прав регіонів» [9, с. 3 - 8]. Але, на наш погляд, це суцільна еkleктика, підміна діалектики процесу пізнання лише його дидактично - метафізичною імітацією. Хто ж це буде «забороняти права регіонів», якщо він у доброму здоров'ї, можливо лише той, хто «шукає чорну кішку у темній кімнаті, знаючи, що її ніколи там не було».

У політичній нації, що суперечливо відтворюється в Україні, присутні об'єктивні і суб'єктивні критерії не тільки своєї етносоціальної історичності, але й права на пошук оптимальної форми державного устрою, яка остаточно має вирішуватися на загальноукраїнському референдумі. Процес формування політичної нації в Україні це визначення власного призначення як суверенного суб'єкта у європейському просторі, а саме – нести українську ідею світової спільноті через власну міру доброти, унікальність, і силу, цивілізовану ідентичність, спроможність до діалогових форм спілкування в соціокультурному, екологічному, політичному та освітньому просторі, оскільки дух толерантності відтворює та легітимізує її громадянський стан. Однак, не завжди етнокультурна спорідненість, як одна із значущих серед об'єктивних критеріїв, відіграє визначальну роль у культурній самоідентифікації громадян.

Гуманітарна освіта - основа розвитку особистості, суспільства, політичної нації та демократичної держави, запорука майбутнього України. Вона є

визначальним чинником політичної, соціально-економічної, комунікаційно - культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Її філософське підґрунтя відтворює і нарощує духовний, інтелектуальний та економічний потенціал суспільства, є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і прагматичних фахівців, здатних до співпраці в контексті соціокультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально - економічне процвітання. Гуманітарна освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства - відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої духом патріотизму, толерантної, здатної забезпечити становлення і громадянина, і цивілізованого патріота, щоб еволюційно консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності та загрози перманентного «бунту мас».

Зміст гуманітаризації повинен відповідати соціальному замовленню передової еліти суспільства, завданням всебічного розвитку людини, забезпечувати високу наукову і практичну значущість навчального процесу, зокрема адекватного усвідомлення культурологічного матеріалу. Викладач має враховувати реальні можливості втілення філософських і моральних чеснот наших корифеїв у процес навчання (закономірності, принципи, методи, організаційні форми, рівень загального розвитку школярів та студентів має відповідати поточному моменту). Але стан навчально-методичної та матеріальної бази середньої та вищої школи ще недостатньо забезпечує соціально детерміновану єдність реформаторів та «молодої генерації», обмежуючи часто – густо її творчі можливості у конструюванні та реалізації змісту буття з позиції української національної ідеї.

Методологічно - розпізнавальні етнокультурні ознаки утворюються на діалектичній основі інформаційного соціуму, включаючи духовний погляд на майбутнє України, в якому національна ідея виступає як цивілізаційне осмислення історичного буття, і пізніше вже як символічний владний політикум, що виявляє мотивування рівня цивілізованого захисту носіїв власного етнічного походження, навіть господарської спеціалізації, релігійних особливостей, мови і зовнішніх рис, темпераменту, спілкування тощо. Політична футурологія, за недовгий час має розвиток в Україні «під одягом інших» гуманітарних течій, зберігаючи свої територіальні, часові й духовні особливості, впливаючи, однак, нерівномірно на вирішення гострих філософських, освітніх, історичних та інституціональних проблем загального націобудування. Футурологеми освіти мають виявляти всі життєві гуманітарні питання, що поступово виникають на межі тисячоліть, оскільки де - факто займають велике теоретичне і практичне значення, зокрема у розумінні проблематики націогенезу українського політикуму. Цей розділ футуролого - гуманітарних досліджень у наш час почав комплексно впливати на

етносоціальний феномен, оскільки «нова хвиля гібридного протистояння екстремізму» особливо загострює ситуацію і в «старій Європі», і в Україні, чим ще більше радикалізує етносоціальні відносини саме на фоні проекту подолання кризових явищ в українському освітньому просторі.

Гуманітарна освіта в Україні виступає як фактор боротьби за становлення європейських цінностей в екстремальних умовах війни. Гуманітарна освіта демонструє філософську мудрість і соціальну силу діалектики людини, яка завжди була предметом антропологізації онтологічного дискурсу, подолання суперечності між суспільством та індивідом, особливо в умовах війни. Показовим є «казус Сократа». «До Сократа приходили з питаннями про добро і зло, - згадує його учень Платон, - справедливість та законність, що є красиве та потворне? ... Протистояти його загально-грецькій популярності було майже неможливо. Ще менш можливо було для його багаточисельних співрозмовників перемагати його в різноманітних суперечках... Його довго терпіла влада, що вважала себе демократичною... але не витримала цієї доброзичливої іронії» (О. Лосєв) [10, с.17-18].

У сучасному духовному просторі України рельєфно йде освоєння мудрості століть, особливо під час формування політичної нації, коли відбуваються інноваційні трансформації патріотичних цінностей. Під час військового протистояння змінюються філософські концепції взаємодії людини і суспільства. Тому без філософського осмислення гуманітарного адеквату сучасної стадії антропологізму неможливе подолання інерції відчуження людини від влади, людини від людини, людини від природи, що відображує труднощі входження України у складні еволюційно-соціокультурні процеси країн європейського світу, що детерміновані суспільними змінами і трансформаціями становлення політичної нації. Відбувається суб'єктивація змін у європейському просторі навколо суверенітету України, становлення нової моделі цивілізованої української людини. У гуманітарній освіті саме філософам належить пріоритет впливу на сучасні покоління, які намагаються зрозуміти глибину мудрості століть, зокрема апорій Сократа («Я знаю, що нічого не знаю») [19]. Аналіз когнітивних структур цивілізованого буття розкриває нові антропологічні рівні історичної діалектики особистості, що полягають в оволодінні гуманістичним кодом за екстремальних умов і жанрами дискурсу метафізики та діалектики історії. «Дух Сократа» як цивілізаційна фаза стародавніх Афін істотно визначає позитивні можливості філософії. Антропологізм гуманітарної освіти створює умови для відтворення героїзму соціальних акторів та впливів конкретних харизматичних особистостей на історичний процес. «Казус Сократа», наприклад, представляє собою новий тип «Homo Liber» в розумінні комунікативних трансформаційних детермінант постмодерної людини і суспільства. Інноваційний сенс антропологічних засад афінського філософа діє в контексті соціалізації європейського націотворення, чим обумовлює діалектику смисложиттєвих орієнтирів антропології культури, потребує розширення меж свободи історичного простору. Під час становлення української політичної нації людина проходить «антропологічний іспит» через

формування нових історико-етнонаціональних сенсів буття, що детерміновані діалектикою цивілізаційних процесів [19]. Метафізичний вимір антропологічної фази етносоціальних перетворень зараз відбувається в умовах особистісного комунікативно-інформаційного усвідомлення сенсу діалектики цивілізаційності буття (Сократ, Платон, Аристотель, Т. Шевченко, І. Франко) та обумовлює антропоцентричний контекст європейського простору (В. Винниченко, М. Грушевський, О. Лосєв, П. Сорокін) [10; 11; 19]. Дослідження гуманістичної трансформації сучасної людини за умов гострого міждержавного протистояння обумовлює дух нової моделі націотворення - оптимізує символи діалектики європейських гуманітарних інтенцій (М. де Сервантес). Так образ Сократа інтерпретується у символі «Дон Кіхота» [17], що є алегорією постнекласичного антропоцентризму європейських цінностей у вихованні (Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський). Лицарське служіння Вітчизні у душі ідеалів Сократа відтворює сценарій духовного виходу із стану кризового суспільства (А. Бойко, Є. Борінштейн, Ф. Кессіді, В. Ситковський) [4;7]. Подолання суперечностей існування і сутності націотворення сприяють новій формі антропологічної парадигми гуманітарної освіти. Дух Сократа інформаційно знімає поверховий аналіз і української політичної нації, і європейського простору, відтворює постнекласичний погляд на становлення патріотичної еліти і навіть обмежує невігластво носіїв сепаратизму, колабораціонізму та конформізму. Поглиблення державно-відтворювальної діяльності патріота на фоні військового «екстриму» політичного розвитку несе неочікувані громадою зміни в сучасній економічній, військово - політичній, культурно-світоглядній галузях суспільства, до яких слід віднести формування глобально - комунікативного простору, фундаментальних соціокультурних зсувів у свідомості звичайної людини.

Антропоцентричні зміни цивілізованої людини обумовлюють становлення інтегрального соціокультурного простору, де перехрещується централізм та децентралізм, дух європейського простору (з античних часів) та відображення протидії свідомих прихильників цивілізації проявам дикунства та варварства. Антропоцентричне «дорослішання» людини в Україні відображає особливості історичних концептів змін звичайних та надзвичайних форм національного буття. Онтологічно - віртуальне як діалектично-трансцендентне, зв'язує з метафізикою історії відтворення проявів свободи народу, відкинувши антропологічне «зачарування» софістикою деяких популістських проєктів імперських радикалів, або, навпаки, загострення суперечок лібералів і демократів, оскільки антропоцентризм гуманітарної освіти робить руйнівними дії носіїв «кволої демократії». Відомий представник середньої фази цивілізації стає звичайним спостерігачем циклічності подій, і абсолютно невірним у своєму конформізмі, якщо ми, за онтологією, розв'яжемо проблему поваги до гуманітарно-сократівських чеснот істини [1]. Так, професор Є. Борінштейн та його школа соціокультурної динаміки намагаються тлумачити дуже широко витоки і сутність антропоцентризму. Отже, всі історичні народи полюбляють

власних героїв – патріотів, які мають покликання понад усе боротися й за Вітчизну та істину, й за сенс відтворення загальнолюдських ідеалів [2].

Українська нація має свою силу і Бога, які отримані часто-густо за незвичних та чудових обставин. Гуманістика соціокультурної динаміки «відчуває» віктимність поточного моменту як носій удосконалення розумових здібностей звичайних громадян, що пов'язані з повагою гідності людини, яка створена «за образом і подобою Бога», на думку християнських богословів та прихильників національної гідності цивілізованої людини. Поступово складаються різні соціокультурні напрямки сократівського духу громадської думки, у тому числі за українським досвідом, що часто - густо, одним з перших у Європі є двигуном антропоцентризму інтелігентності європейського простору. На думку гуманістів, «інтелігенту притаманне: розуміння життя заради загального благоденства, індивідуального життя як квінтесенції суспільно-історичних відносин, прагнення до ліквідації недосконалості життя, перетворення свого життя в активний або потенційний подвиг» (А. Лосєв). Окремі фрагменти філософсько - патріотичних знань почали складатися вже в стародавніх цивілізаціях і пов'язані з розвитком діалектики антропологічного процесу та ускладненням суспільно-виробничої практики. У західній цивілізації доби Відродження йшов потік наукової літератури, використовувались громадські новації. Зараз їх сенс передається як поняття «гуманітарна парадигма», що пов'язана з християнізацією, соціокультурними змінами України - Русі, гетьманською величчю. У наших корифеїв глибинні визначення субстанційних засад буття час від часу визначені у поняттях філософсько - релігійних та діалектики теологічних взаємозв'язків. Своєрідне глибинне підвищення сенсу філософсько - національної культури може бути об'єктивною обставиною того, що у працях носіїв ідеї людиновимірності буття запропоновані також перспективні тексти для критичного переосмислення всіх ціннісно - нормативних систем, більш глибокого вивчення синтезу релігії, гуманістики різних культурних етик, ділової раціональності майбутнього фахівця європейського рівня.

Дух афінських мислителів (Сократ, Платон, Аристотель) [16; 19] як фактор соціокультурного відтворення історичного етносу відбувається за метафізичною лінією сходження від «ідеї - форми держави» до софіологічного розуміння громадських ідеалів історичної нації, яка є виявленням діалектики екзистенції його сутності, але за нормами, що визначені суспільною та особистісною свободою. У духовно-ціннісному просторі національної ідеї існує окрема діалектична ієрархізація епістемологічних принципів пошуку істини, оскільки Божественний ейдос патріотичної екзистенції, прищеплює молоді духовну приналежність до свого роду (народу), повагу до краси і сили європейської свободи. Відомо, що «краса, як і все, що існує ..., обов'язково є єдністю і боротьбою протилежностей. Ця єдність, як боротьба, про що говорить нам тільки вивчення самої дійсності» (О. Лосєв). Роздуми про еволюцію української системи формування патріотичної людини відзначає те, що є необхідність оновлення громадської ходи цивілізованого діалогу та його якісної

трансформації на основі досвіду рефлексії національної ідеї. Це стосується історичної пам'яті, що з часів античності впливає на самовизначення духовної еліти Києво - Руської держави і суспільства, а потім - і на політичну взаємодію носіїв офіційної влади та альтернативного демосу. Саме у демократично-патріотичній взаємообумовленості зв'язків націотворення один до одного, взагалі з'ясовуються наміри патріотичних людей заради досягнення якомога кращого життя Вітчизни. Дух громадського антропологізму європейського мислення має онтологічний статус, підкреслюючи можливості гуманітарної сфери «громадського донкіхотства», оскільки матеріалізуються найвідоміші трансцендентні аксіоми пізнання суперечливості буття. Ось чому, антропологічне є світське, духовне, громадянське і релігійне відтворення світоглядного явища. Гуманітарне пізнання антропоцентричної фази цивілізації через феномен «кризового суспільства» номінує постнекласичні сценарії оптимізації історичних парадоксів. Можна осмислити освітлювання етнокультурного розуміння громадянської позиції «маленької людини», сутнісних наслідків софістичного перекручення цивілізаційної саморегуляції соціокультурного простору, навіть у номінації дій колишнього імперського сателіта – «малоросійської спільноти», з тим, щоб формувати гідні патріотичні обрії. Філософія принципів саморегулятивності людини, що онтологічне пов'язані духовною елітою, відтворює дух свободи, зміцнює європейську цивілізаційність позиції соціальних акторів. Її часто - густо профанують нестійкі (штатні) представники-імітатори «футурологом вульгарного соціологізму». Але позитивним є те, що зараз в Україні активно відроджуються громадська повага до досвіду самокритичного розуміння постмодерної європейської думки. Критичний розгляд змагання моделей розвитку українського суспільства і стратегій, які упроваджені для вирішення проблем збереження цивілізованості держави, соціуму, людини, пов'язані навіть із військовим захистом гідності історичної нації та надією на щасливе майбутнє всіх складових молодого демократичного суспільства. На шляхах оптимізації діє дух актуалізації онтологом процесу соціокультурних змін. Націотворення тоді трансцендує дії філософів і політиків стосовно захисту історичності нашого народу, який попри гібридних ускладнень, спроб анексії Криму і Донбасу може вивести власну «стежку» у здійсненні соборності держави у душі демократично - патріотичних перетворень.

Модель оптимальної європейської демократії, завдяки системному підходу до інформаційних проблем європейського простору, відтворює адекват політичній нації. Дух надії виникає в суспільстві, яке намагається поступово опанувати критерії «еталонної цивілізації». Якщо дивитись на зміни, що супроводжують сучасний розпад неосталінізму, суттєво впливаючи на будь-яку глобальну чи локальну кризу етносоціальних відносин, можна побачити, що все починалось з руйнування стереотипів, створення духу гуманітарних цінностей на користь національних ідеалів. Логіка становлення політичної надії спрямована проти малоросійської меншовартості, яка, обожнюючи міфологеми про «імперську націю», що оперує нібито субстанціальними поняттями, такими

як «національне життя», «історичний час», «історичний етнос», але відкидає їх врешті – решт на «трансцендентне узбіччя». Дух соціокультурного простору в європейському вимірі є не стільки сукупність філософських ідеалів, скільки антропоцентризму гуманітарних цінностей, це базова фундаментальна властивість онтології молодої людини як ідеальної особистості.

Діалектика духу цивілізованості носіїв європейської культури в антропологічній фазі є основою не тільки професійного довголіття, а й життєвого благополуччя, навіть під час вільної чи невільної зустрічі «маленького українця» з вимогами «екстремалів кризового буття». Всі ці зміни історичного процесу призводять до того, що об'єктивно стають затребуваними такі специфічні характеристики духовності людини як шляхетність, професіоналізм, патріотизм, креативність, інформативність, віктимність громадської активності, які можуть сприяти прогресивному розвитку суспільства і особистості, збереженню вільного життя і виживанню локально - етносоціальних утворень навіть у військових умовах. Практика становлення системи європейських цінностей і соціокультурних перетворень свідчить, що коли в соціумі порушуються умови формування гармонії відносин «громадянин – держава» і послаблюється етносоціальна взаємодія, то дезорганізується і розхитується увесь державно-соціальний організм. Держава, суспільство, людина перестають бути цілісною системою, «єдиним тілом», порушуються субстанційно - кореляційні зв'язки між усіма складовими інформаційного поля, освіто-сферою та філософсько - інноваційною діяльністю. Але, попри негативного замовчування про суперечливий розвиток особистості і про кризовий соціум, у добу соціокультурної трансформації відзначається своєрідне зростання значення проблеми антропології гуманітарних цінностей, що полягає у розкритті громадського розуміння аспектів комунікативно-інформаційного усвідомлення сенсу діалектики поточного моменту, визначення аксіологічних вимірів інформації та інформатизації. Гуманітарна освіта, у такому разі, навіть коли дуже критикує небезпечні прояви сфери управлінської діяльності, є необхідним моментом громадських зрушень за умов глобальної кризи та потребує від людини-фахівця пошуку внутрішньої правди, і високих зразків філософської культури, одержання індивідом особливих лицарських якостей, засвоєння категорій близьких до релігійних (почуття особистої гідності, відповідальності, духу свободи, постійного самоочищення і любові до Вітчизни, до ближнього). Реформатори впевнені у тому, що метафізика історії обумовлює становлення суб'єктів євроінтеграції, а українська політична нація може цивілізовано діяти, тобто еволюційно долати кризовий стан націотворення, попри «закону штучного відтворення хаосу глобальних систем» тощо.

Культурологічне осмислення змісту етнонаціональних і моральних цінностей теж має важливе духовне значення, що притаманне для ефективної професійної підготовки та успішної діяльності майбутніх спеціалістів, тому що дух політичної нації ще не пронизує увесь цикл навчання у середній та вищій школі, оскільки великий вплив пізнавальної і суспільної активності на стан

громадян - патріотів має іноді несприйняття на рівні одинично –локального проявів філософем позитивізму та утилітаризму процесу виховання, знижуючи комунікативно - інтелектуальні критерії, щодо статусу цивілізованої особистості. Яким чином оптимізувати соціальну поведінку членів колективу в освіті та науці як у кризових ланках суспільства, так і в побутовій сфері? Тільки на основі гуманітаризації та підвищення рівня громадянської культури можна спробувати знайти модель виходу з кризи.

Проблеми громадянської культури автор розглядає як антропологічно - комунікативне цілісне втілення духовних ідеалів сучасного розвитку світу, що якісно впливає на моральні чесноти цивілізаційного втілення філософем освіти, зокрема у пошуках алгоритму соціальної надійності захисників реформування зразків високотехнологічної професійної діяльності. Антропологізація має насамперед встановлену практикою мету України - на рівних конкурувати з високорозвиненими країнами та, відповідно до неї, поступово розвиватися за циклом еволюційного становлення цивілізаційних важелів буття, вплинувши на досягнення оптимального рівня найвищого розвитку культури та мистецтва. Тоді дух антропологізму стимулює всі існуючі у цивілізованій людині соціокультурні можливості, які закладені власною політичною нацією. Громадянське суспільство поступово реалізує свій духовний потенціал, нарешті на зламі ХХ-ХХІ століть, долає деякі бюрократичні перешкоди, часто-густо маючи обмежений доступ до субстанційного впливу носіїв цивілізаційно - патріотичних сил, без чого не можлива подальша еволюція софократії, людини та демократичного суспільства. За традицією, означену добу розвитку антропологізації громадянської культури, авторка розглядає як «стадію цивілізаційного розквіту» українського суспільства.

Відмітимо у висновку, що у суспільстві діють певні закони функціонування культури:

1. Закон єдності та своєрідності культури. Культура – сукупне колективне надбання людства. Усі культури всіх народів внутрішньо єдині і одночасно - самобутні та унікальні.

2. Закон наступності в розвитку культури. Культура – це історично успадкований досвід поколінь. Там, де немає наступності, немає культури.

3. Закон переривчатості та безперервності розвитку культури. У зв'язку зі зміною епох (формацій, цивілізацій) відбувається зміна типів культур – так з'являється переривчастість. Однак, ця переривчастість носить відносний характер, на відміну від абсолютного характеру безперервності.

4. Закон взаємодії і співробітництва культур.

Виходячи з цих законів функціонування культури, ми можемо відзначити, що розвиток культури тісно пов'язаний з розвитком людини. Чим динамічніше розвивається культура, тим швидше людина знайде себе в житті, тому що культура відкриває нові обрії, нові ідеї, нові можливості, нові реальності. Між людиною і культурою існує нерозривний зв'язок, що не є підвладним будь - яким деструктивним процесам.

В культурології новітнього часу закономірно:

1. Еволюційний розвиток творчих антропологічних цінностей відбувається до постнекласично - метафізичного контексту буття, скоординовані та інтегровані у синкретичну цілісність екзистенціали концептів метафізики свободи «нового дискурсу» та систематизовані критерії етносоціального пізнання, що виявляють зміст духовної синергії, як системоутворюючого концепту цивілізованого імперативного відтворення української ідеї.

1. Розширено поле рефлексії метафізики свободи, завдяки предметному розгляду проявів моральності патріотів, як проблемного виявлення ціннісно-сислового модусу національної ідеї, що дозволяє провести критичний аналіз етичних можливостей, як каналу вільного відтворення філософської рефлексії, зокрема для трансляції екологічних цінностей в соціокультурному просторі націотворення.

2. Узагальнено специфіку системних засобів і методів освітнього розкриття сутності феномену національної свободи, виявивши багатогранний контекст поняття «пасіонарний імператив», що сприяє всебічності та конкретності дослідження проблеми «протирич та особливостей напрямків боротьби за свободу українського націотворення» в якісно зміненому геополітичному, екологічному, соціокультурному і моральному середовищі. Реалізація чинників ноосферно - екологічної саморегуляції пов'язана з перспективами відродження європейського рівня соціокультурних цінностей етносоціальної свідомості, що наближає час історичного компромісу пасіонарних еліт.

3. Доведено положення про трансцендентний вимір єдності офіційної та опозиційної діяльності «партії влади», що виявляє характер впливу носіїв «історичної харизматичності» на соціокультурну перспективу, виявивши тимчасову обмеженість дій прихильників націонал-нігілізму, зокрема «малоросійської меншовартості». Така позиція може бути еволюційно перебореною через відродження соціальних форм свободи історичної нації та громадянського суспільства.

4. Определена категорія «національна ідея», завдяки чому суспільство адекватно реагує на знакову обмеженість «примусової гібридизації» на пострадянському просторі, оскільки «войовниче змагання сусідів» є застарілою формою імперської українофобії, варварського насилля, що гальмує європейський шлях розвитку. Оптимальним є шлях досягнення ідеалів «сім'ї великій, вільній, новій» (Великий Кобзар).

5. Виявлено те, що міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства дозволяє еволюційно подолати екзистенційну ситуацію відчуження звичайної людини у суверенному суспільстві. Показано наскільки гріховні прояви дії «природофобів», також і те, що можна їх нейтралізувати за рахунок жорсткого обмеження суперцентралізації влади та регіонального «бюрократичного зволікання» з якісним оновленням кризового соціуму, оскільки патріотичний рух якісно

відновлює цивілізаційну єдність політичної нації - історичного народу України як на Сході, так і на Заході.

Питання для самоконтролю

1. Що є предметом культурології?
1. Оскільки культура є складним утворенням, що зачіпає різні форми діяльності людини, для її структурування необхідно виділити певну підставу.
2. Чи може культура поділятися за ознакою актуальності? Чи є такою, наприклад, «масова культура» та чому вона, незважаючи на величезну ступінь поширення, однак, не стає репрезентативною, саме такою, що представляє найбільш адекватно культурний зміст епохи?
3. Якщо враховувати різноманіття людської діяльності, чи можна у процесі структурування виділити матеріальну і духовну культуру?
4. До якої форми культури, на Ваш погляд, можна віднести «політичну культуру», «культуру міжнаціональних відносин», «культуру праці», «культуру матеріального виробництва», «культуру побуту», культуру міста проживання («топосу»), «фізичну культуру»?
5. Визначте, будь ласка, зміст гуманістичної, або людинотворчої функції культури.
6. Визначте, будь ласка, зміст функції історичної наступності (інформаційної), що виконує у суспільстві культура.
7. Порівняйте, будь ласка, зміст гуманістичної, або людинотворчої та адаптаційної функцій культури.
8. Визначте, будь ласка, зміст комунікативної функції культури.
9. До якої форми культури, на Ваш погляд, можна віднести пізнавальну (інтелектуальну), моральну, художню, правову, релігійну?
10. Визначте, будь ласка, зміст семіотичної, або знакової функції культури.
11. Яким чином проявляється адаптаційна функція культури?
12. Визначте, будь ласка, зміст регулятивної (нормативної) функції культури.
13. Охарактеризуйте, будь ласка, комунікативну функцію культури.
14. Чи дозволяє структурування культури виділити культуру соціальних спільнот, або субкультуру (класова, професійна, міська, сільська, молодіжна, сім'ї та окремої людини)?
15. Чи є актуальною проблема класової диференціації культури?
16. Чи можна розрізнити елітарну та масову культуру, якщо виходити з якості та характеру свідомості, виробленого культурою, і характеру особистості?
17. Проаналізуйте, будь ласка, поняття «прогресивна культура» та «реакційна культура».
18. Визначте, будь ласка, закони функціонування культури.
19. Порівняйте, будь ласка, поняття «соціалізація» та «інкультурація»
20. Охарактеризуйте, будь ласка, основні механізми інкультурації.

21. Які є негативні механізми інкультурації?
22. Чи є громадянська організація основним агентом соціалізації?
23. Які позитивні механізми інкультурації?

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова В. І., Скловський І. З. Гуманістичний контекст соціокультурного простору України. Наукове пізнання: методологія та технологія. Наук. журн. /Борінштейн Є.Р., гол. ред. 2015. №2 (35). С. 12-16.
1. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Зб. наук. пр. за ред. проф. Воронкової В.Г. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2011. Вип.45. С.128-141.
2. Бердяєв Н.О. Людина і машина (проблема соціології та метафізики техніки). Питання філософії. 1989. №2. С. 147-162.
3. Борінштейн Є.Р. Соціокультурна толерантність у сучасному українському суспільстві. Глобальні проблеми сучасності у контексті історико-філософського знання. Одеса: ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», 2016. С.13-27.
4. Гавел В. Заочний допит. Бесіда з К. Гвиждялої /пер. з чеш. Київ, 1991. 214 с.
5. Гоголь М.В. Видання Миколи Гоголя в Україні (1831-1923): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Київ.: ДЗ «НПБ України», 2009. 56 с.
6. Кесиді Ф.Х. Сократ. 2 - е вид., доп. Київ, 1988. 220 с.
7. Корчак Я. Як любити дітей /Пер. з польськ. Київ: Знання, 1968. 960 с.
8. Курас І. Федерація чи унітарна держава? Політика і час. 1993. № 6. С. 3 - 8.
9. Лосєв О. Історія античної естетики. Софісти. Сократ. Платон. Харків: Фолио. 2000. 846 с.
10. Лосєв О. Пристрасть до діалектики. Київ.: Наука, 1990. С. 46.
11. Михальченко М.І. Україна доби межичасся: Блиск та убозтво куртизанів. Дрогобич: Відродження, 1998. 286 с.
12. Мілль Дж. С. Національність і представницьке врядування. Націоналізм. Антологія. 3-те вид. / Упор.: О. Проценко, В.Лісовий. Київ: ВД «Простір», «Смолоскип», 2010. С.34-37.684 с.
13. Міхнік А. Оксамитова революція. Сучасність. Література, наука, мистецтво, суспільне життя. 1995. №4. С.61-66.
14. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. /Пер. з ісп. Вольфрама Бургардта. Нью-Йорк: Вид-во організації оборони чотирьох свобод України, 1965. 157 с.
16. Платон. [Діалоги](#) / передм. В. В. Шкода, Г. М. Куц ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Харків : Фолио, 2008. 349 с.

15. Снегір'ова В. Мигель де Сервантес. «Дон Кіхот». «Печальний образ» чи пародія. Всесвітня література в сучасній школі. 2014. №4. С.21-22.
16. Сорокін П.О. Проблемы социального равенства. Цивілізація і культура у філософському дискурсі М. Данилевського, О. Шпенглера, П. Сорокіна / Т.І. Андрущенко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 76. С. 143-159
17. Сократ та його час. Історичний нарис В.Д. Ситковського. Харків, 1910. 110 с.
18. Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1976.Т.1. 653 с.
19. Халапсіс О. Дзеркало Кліо: Метафізичне дослідження історії: монографія. Днепр: Середняк Т.К., 2017. 284 с.
20. Чорновіл В.М. Твори: У 10-ти т. /Упоряд. і комент. Валентини Чорновіл; Ред. кол.: А. Пашко, В. Чорновіл та ін. Київ: Смолоскип, 2003. Т.2. 903 с.
21. Шевченко Т.Г. Кобзар /Передмова О.Т. Гончара; прим. Л.Ф. Кодацького. Київ: Дніпро, 1989. 540 с.
22. Шептицький А. За єдність святої віри, церкви і нації. Львів: Фонд митрополита А. Шептицького, 1991. 20 с.

3.5. Культурні універсалії (Євген Борінштейн)

Спільність і стійкість загальнолюдської культури засновані на постійному відтворенні накопиченого людством досвіду, на усталених традиціях, цінностях. Для позначення тих складових елементів загальнолюдської культури, які забезпечують її стабільність, було введено поняття «культурні універсалії».

Універсалії (от лат. *universalis* – общий) – це «загальні поняття» [1, с. 702]. **Культурні універсалії** є типовими аспектами життя, які проявляються у всіх відомих суспільствах, тобто культурні універсалії уявляють собою загальні явища, властиві всім людським культурам на всіх етапах розвитку. Тобто, універсалії є загальними категоріями, що виникли у Первісній епохі. Коли з'являється державність та виникають перші цивілізації (приблизно кінець IV – початок III тисячоліття до н.е.), річ йде і о традиційній первісній культурі (первісна культура присутня у Первісній епохі). Розуміння стосовно наявності універсалій спродуковано розвитком Давньої Греції. Суть спору про універсалії – загальні поняття – базувалася на питанні про сутнісну реальність існування універсалій. Варіанти вирішення цієї проблеми були сформульовані Платоном і Аристотелем. У Платона загальне (ідея) існувало до речей, а у Аристотеля загальне (форма) існує в речах, в одиничному.

В.С. Стьопін цікаво підкреслює, що «раціональна експлікація в філософії смислів універсалій культури починається зі своєрідного уловлювання